

עבודה זרה

פרק ראשון לפני אידיהן

דף ב'

יתנו עדיהם ויצדקו

נאמר, "כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשונות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמענו ויאמרו אמת".

מתחילה רצו לומר, שהכתוב, "יתנו עדיהם ויצדקו", מדבר בגויים, ובלשון תמיחה, וכך ביאורו, "וכי עבודות זרות שעבדו אותם יבואו ויעידו עליהם ויצדיקום".

ורבי יהושע בן לוי אומר, שהכתוב הזה מדבר בישראל, וכך ביאורו, "כל מצוות שישראל עושים בעולם הזה, יבואו ויעידו עליהם לעולם הבא, ויצדיקו אותם". [והמשך הכתוב, "וישמעו ויאמרו אמת", מדבר באומות העולם, שכשישמעו את העדות שהמצוות מעידות על ישראל, יאמרו, דין אמת הוא, שראויים ישראל להצטדק].

ולפי דרשת רבי חנינא בר פפא [כדף ג'], הכתוב הזה מדבר באומות העולם, שיבואו ויעידו על ישראל, שקיימו התורה והמצוות, ויצדיקום.

דרשת רבי חנינא בר פפא ואיתימא רב שמלאי

רבי חנינא בר פפא ואיתימא רב שמלאי דרשו את הכתוב, "כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשונות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמענו ויאמרו אמת", וזו דרשתם:

א. קריאת הקב"ה לתת שכר למי שעסק בתורה, ודחיית טענות העמים שאמרו שקיימוה:

לעתיד לבוא, מביא הקדוש ברוך הוא ספר תורה, ומניחו בחיקו, ואומר, "כל מי שעסק בה, יבא ויטול שכרו". [=מי בהם יגיד זאת?]

מיד מתקבצים ובאים [אומות] עובדי כוכבים בערבוביא, ולא אומה ואומה בפני עצמה [=כל הגוים נקבצו יחדו].

וכדי שכל אומה תשמע את הדברים הראויים לה², אומר

² כן משמע בגמרא, אולם רש"י פירש, שאין הטעם כדי שישמעו מה אומר

סידור מסכת עבודה זרה בסדר ישועות

מסכת עבודה זרה נשנית בסדר ישועות [=נויקין] אגב מסכת סנהדרין, שכן במסכת סנהדרין נשנו דיני עובדי עבודה זרה, [ומסכת עבודה זרה גם כן מדברת בענייני עבודה זרה, וההתרחק מעובדיה בקצת דברים].

אלא שתחילה, סמוך למסכת סנהדרין, נשנו מסכתות מכות ושבועות, שיש בהן המשך דיני סנהדרין, ורק לאחר מכן נשנית מסכת עבודה זרה.

אמירת מניין של דבר מסוים

כשאומרים מניין של דבר מסוים, ניתן לומר את המניין לבסוף, [כמו (א) "לפני אידיהן של עובדי כוכבים שלושה ימים" (ב) "האשה נקנית בשלוש דרכים" (ג) "אתרוג שווה לאילן בשלושה דרכים"].
וניתן לומר את המניין בתחילה, [כמו (א) "בשבעה דרכים בודקים את הזב" (ב) "שבעה ימים קודם יום הכפורים" (ג) "בשלושה דרכים שוו גיטי נשים לשחרורי עבדים"].

דיני המשנה יתבארו בעזה"י על סדר הגמרא.

כינויי גנאי לחגי הגויים

י"א שחגי הגויים נקראו במשנה "אידיהן", **מלשון שבירה**, כלומר "שבירה", וכמו שנאמר, "כי קרוב יום אידם"⁴, ונקראו חגיהם כן, משום שעובדים בהם עבודה זרה, המביאה לשבירתם.

וי"א שחגי הגויים נקראו במשנה "עידהן", **מלשון עדות**, כמו שנאמר, "יצרי פסל פלם תהו ונחמדיהם בל יזעילו ועדיהם המה", ונקראו חגיהם כן, משום העדות שתעיד עבודה זרה על עובדיה, שעבדו עבודה זרה, והיא העדות **המביאה לשבירתם**.

⁴ ותרגם אונקלוס, "ארי קריב יום תברחון", שהוא לשון שבירה, כמו שתרגם את הכתוב, "ישפך תשפך מצבתיקהם", "ותברא תתבר קמתהון".

להם הקדוש ברוך הוא, אל תכנסו לפני בערבוביא אלא **תכנס [בפני עצמה] כל אומה ואומה וסופריה** [=חכמיה]. שניה אחרת דומה לדוב, ואלו הפרסיים שאוכלים ושותים כדוב, ומסורבלים בבשר כדוב, ומגדלים שער כדוב, ואין להם אם יכנסו כולם יחד, ויאמרו טענותיהם יחד ישמע דברי כולם.

ואף שכבר ראו, שלא קבלו את דברי מלכות רומי, היו **וכלל בידנו, שהחשוב נכנס לדין תחילה**, שכן אמר רב חסדא, כשמלך וציבור עומדים לדין, המלך נכנס תחילה, כמו שכתוב, "לעשות [תחילה] משפט [שלמה המלך] עבדו [ורק לאחר מכן] ומשפט עמו ישראל".

ושני טעמים לדבר. (א) אין דרך ארץ שישב המלך בחוץ וימותין. (ב) כדי שיכנס המלך, קודם שיתרבה חרון אף הדיינים מחמת רוב פשעי הציבור.

והמלכות החשובה מכל המלכויות, היא מלכות רומי חייבת, שטבעה [=שמעה] יוצא בכל העולם, שהיא הנאמר עליה בדניאל, "ותאכל כל ארץ" [=ותחריב כל הארץ] ותדושנה ותדקנה [=ותדוש אותה ותשחק אותה הדק]". ולכן, תחילה נכנסה לפני הקב"ה מלכות רומי.

אמר להם הקדוש ברוך הוא, במה עסקתם. אומרים לפניו, רבוננו של עולם, הרבה שווקים תיקננו, הרבה מרחצאות עשינו, הרבה כסף וזהב הרבינו, וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל, כדי שיתעסקו בתורה, כלומר שיהא להם פנאי לעסוק בה, על ידי שימצאו להשתכר בשווקים, ולמצוא מזונותיהם וצרכיהם בלי טורח, ויתעדנו במרחצאות].

אמר להם הקדוש ברוך הוא, שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם, לצורך עצמכם עשיתם, תקנתם שווקים, להושיב בהן זונות, תקנתם מרחצאות, לעדן בהם עצמכם, כסף וזהב שאמרתם, שלי הוא, שנאמר, "לי הכסף ולי הזהב נאם ה' - ב-א-י-ת". **כלום יש בכם מגיד זאת**, [=מי בהם יגיד זאת], כלומר מי שקיים את התורה, שנאמר בה "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל".

מיד יצאו מלכות רומי מלפניו בפחי נפש.

המלכות השניה בחשיבותה היא מלכות פרס, שנאמר בה

להם, אלא כדי שיוכלו להשיב במתינות מה שיש להם להשיב, ולא יבלבלם תשובות אומות אחרות. ואפשר הכל עניין אחד.

^א "י"מ שנקראת רומי חייבת מלשון רשע, על שם הכתוב, "ינקאו להם גבול רשעה" ותרגום של רשע הוא "חייבא", כמו שתרגום אונקלוס על הכתוב "האף תקפה צדיק עם רשעי", "זכאה עם חיבא". וי"מ שנקראת רומי חייבת מלשון חובה, שיצאה חייבת בדינה, ונגזר עליה חורבן גדול, על ששרפו את רבי חנינא בן תרדיון עם ספר תורה. [תוס'].

² י"מ שבזמן תפארתה של מלכות בבל היתה חשובה יותר ממלכות פרס, שכן מלכות בבל נמשלה לארי, שנאמר בה "עלה ארצה משכבו", והארי מלך בחיות, אלא שמלכות בבל בתפארתה לא נמשכה הרבה, ועתה היא מלכות שפלה, אבל פרס גם עתה היא חשובה, עד סמוך לביאת המשיח, ולכן היא חשובה מבבל. וי"מ שאף בזמן תפארתה של בבל, לא היתה חשובה כפרס, כי אף שארי הוא מלך, מכל מקום דב הוא עז ומסוכן יותר ובעל תחבולות.

דף ג'

ג. שאלת העמים היכן קיימו ישראל את התורה ותשובת

הקב"ה:

ואומרים העמים לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, ישראל שקיבלה, היכן קיימה, כלומר מי יעיד על כך שקיימה.

אמר להם הקדוש ברוך הוא, אני מעיד בהם שקיימו את התורה כולה. אומרים לפניו, רבונו של עולם, כלום יש אב שמעיד על בנו, והם בניך, שנאמר "בְּנֵי כְכָרִי וְשָׂרְאֵל".

אמר להם הקדוש ברוך הוא, שמים וארץ יעידו בהם שקיימו את התורה כולה. אומרים לפניו, רבונו של עולם, שמים וארץ נוגעים בעדותם, כי לולא קיום התורה הם חוזרים תוהו ובוהו ורוצים להעיד שנתקיימה.

אמר להם הקדוש ברוך הוא, מכס יבאו ויעידו בהן בישראל שקיימו את התורה כולה. יבא נמרו ויעיד באברהם שלא עבד עבודת כוכבים, [שהוא השליך את אברהם אבינו באור כשדים, על שלא קיבל עליו לעבוד עבודת כוכבים]. יבא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל, [שהיה דר עמו כחתן אצל חמיו עשרים שנה, ולא נטל ממנו כלום, כמו שאמר לו, "מה מְצָאתָ מִכֵּל כְּלֵי בֵיתִי"]. תבא אשת פוטיפרע ותעיד ביוסף, שלא נחשד על העבירה, [איסור אשת איש שהיו אסורים בו]. יבא נבוכדנצר ויעיד בחנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם. [רבינו תם מפרש, שהצלם שהעמיד נבוכדנצר, לא היה עבודת כוכבים, אלא אנדרטי העשוי לכבוד המלך, ואף על פי כן לא השתחוו לו, ומסרו נפשם על הדבר]. יבא דריוש ויעיד בדניאל שלא ביטל את התפלה. יבאו בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליפו התימני [י"ג גם ואליהו בן ברכאל הבווי, אולם רש"י פירש, שהוא היה ישראל, ולכן אין למנותו כאן], ויעידו בהם בישראל, שקיימו את כל התורה כולה, שנאמר יתנו עידיהם ויצדקו.

ד. בקשת העמים להזדמנות נוספת:

כשיראו העמים שנדחו כל טענותיהם, יאמרו לפני הקב"ה, רבונו של עולם תנה לנו מראש ונעשנה, כלומר תן לנו עתה מתחילה ונקיים.

אמר להם הקדוש ברוך הוא, שוטים שבעולם, מי שטרח בערב שבת [=בעולם הזה], יאכל בשבת, מי שלא טרח בערב שבת, מהיכן יאכל בשבת, [ויש ללמוד עניין זה מהכתוב, "וְשִׁמְרֶתָ אֶת הַמִּצְוָה וְאֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְנָה יְהוָה לַעֲשׂוֹתָם", כפי שיתבאר בעזרה"י להלן].

ממש, אבל מלכות פרס תפסק מעט קודם, שכן מבואר במסכת סנהדרין שעתידה מלכות רומי שתפשוט בכל העולם תשעה חודשים, ובאותו זמן פרס תיפול ביד רומי].

ב. טענת העמים מדוע לא קבלו וקיימו את התורה, ודחייתה:

העמים אינם יכולים לבוא ולומר, רבונו של עולם, כלום נתת לנו את התורה, ולא קיבלנוה.

- כי בשעת מתן תורה, הקב"ה חזר על כל האומות, לראות אם ירצו לקבלה, ולא רצו, שנאמר על שעת מתן תורה, "ה' מְסִינֵי בָּא וְנִכַח מִשְׁעִיר לְמוֹ הוֹפִיעַ מִהֵרָ פֶּאֶרְךָ", ונאמר, "אֲלֹהֵה מְתִימָן יְבֹא וְקָדוֹשׁ מִהֵרָ פֶּאֶרְךָ סֵלָה", ללמד, שקודם שבא לתת את התורה לישראל בסיני, הלך לשאר אומות, לראות אם ירצו לקבלה, ולא רצו. [י"מ מתוך שהוזכר בכתוב הראשון "שְׁעִיר" ובכתוב השני "פֶּאֶרְךָ" שהוא ישמעאל יש ללמוד שחזר הקב"ה על כל האומות, אבל "פֶּאֶרְךָ" שבכתוב הראשון אינו ישמעאל, אלא אחד משמות הר סיני, ויִתִּימָן" שבכתוב השני הוא שער. וי"מ מתוך שהוזכר "שְׁעִיר" בכתוב הראשון, שהוא שם אומה, יש ללמוד שחזר הקב"ה אחר האומות, ומתוך שהוזכר "יִתִּימָן" בכתוב השני, שהוא צד דרום, יש ללמוד שחזר הקב"ה אחר האומות שבכל הרוחות].

וכמו כן אין העמים יכולים לומר, כלום קיבלנו את התורה ולא קיימנוה.

- כי על זה שלא קבלו את התורה יש להענישם.

אבל כך אומרים לפניו, רבונו של עולם, כלום כפית עלינו הר כגיגית ולא קבלנוה, כמו שעשית לישראל. [שכפה עליהם הקב"ה הר כגיגית, ואמר להם, אם מקבלים אתם את התורה, מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם. שנאמר "וַיִּתְּצֵבּוּ בְּתַחְתִּית הָהָר", כלומר תחת ההר, שהיה כפוי עליהם].

מיד אומר להם הקדוש ברוך הוא, שבע מצוות שכן קבלתם, לא קיימתם, והם ישמיעונו את דינכם. [= "וְרֵאשׁוֹנוֹת יִשְׁמִיעֵנִי"].

ומנין שלא קיימו, שנאמר, "עֲמַד וְיִמְדָּד אֶרְכָּךְ רָאָה וַיִּתֵּר גוֹיִם", ראה שבע מצוות שקבלו עליהן בני נח ולא קיימום, עמד והתירן להם. ולא שלא יענשו אם יעברו, שאם כן מצינו חוטא נשכר. אלא שאם יקיימו, לא יקבלו שכר כמצויותם, אלא כמי שאינם מצויותם, וגדול המצווה ועושה, יותר משאינו מצווה ועושה, שהמצווה ועושה הרי הוא תחת העול לקיים מצוות בוראו, ודואג תמיד לבטל יצרו, אבל זה שאינו מצווה, אם לא יקיים, לא פגם, ואינו ביראה הזו.

ומכל מקום, מאחר שאין הקב"ה בא בטרוניא [=בעליה] עם חכמים, יקרה התורה מכהן גדול הנכנס לפני ולפנים.

בריותיו, אומר להם, **אף על פי** שאין ראוי לעשות **כן**, **אתן לכם מצווה קלה** לקיימה, והיא **מצוות סוכה**, שהיא קלה, שכן אין בה חסרון כיס, **לכו ועשו אותה**.

מיד כל אחד ואחד נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו. וכדי שיהיה הנסיון כראוי, **הקדוש ברוך הוא מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז**, כמו שהיה פעמים לבני ישראל, שנמשכה עליהם תקופת תמוז עד הסוכות.

וכיון שיש לגוים צער בסוכה, **כל אחד ואחד מבעט בסוכתו, ויוצא**, שנאמר **"יִנְתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנִשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ"**, [ואין עליהם עולה בעצם יציאתם מהסוכה, שכן מצטער פטור מהסוכה, אבל העולה שיש בהם היא, שבעטו בסוכתם מחמת הצער].

ומיד **הקב"ה יושב ומשחק עליהם**, שנאמר, **"יֹשֵׁב בְּשִׁמְיִם יִשְׁחַק ה' קָלְעַג לְמוֹ"**. וללשון אחד אמר, רבי יצחק שאין שחוק לפני הקדוש ברוך הוא [על בריותיו], אלא אותו היום בלבד. [ודווקא שחוק גמור, אין לפניו אלא אותו היום, אבל בדיחותא בעלמא יש, כמו במעשה תנור דעכנאי, אחיך ואמר, נצחוני בני].

שכר קיום המצוות על ידי בני נח

בן נח שקיים מצוות [שאינו אסור לקיימן], **יש לו שכר מועט על כך**, כי אינו מצווה על קיום רוב המצוות, וגדול המצווה ועושה, יותר משאינו מצווה ועושה, [כי המצווה ועושה, היא תחת העול לקיים מצוות בוראו, ודואג תמיד לבטל יצרו, אבל זה שאינו מצווה, אם לא יקיים, לא פגם, ואינו ביראה הזו].

ומכל מקום, גם כשמקיים שבע מצוות שנצטוו בהן בני נח, אינו מקבל עליהם שכר אלא כמי שאינו מצווה, שזהו עונשם על שלא קיימום, שלא יקבלו עליהם שכר אלא כמי שעושה בלא שיצווה.

שכר לימוד התורה על ידי בני נח

בן נח העוסק בתורה בענייני שבע מצוות שנצטוו בהם, יש לו שכר גדול, ככהן גדול הנכנס לפני ולפנים.

ובן נח העוסק בתורה בשאר עניינים, חייב מיתה, שנאמר, **"תֹּרְכָה צָנָה לְנוּ מוֹשֶׁה מוֹרְשָׁה קְהֵלֶת יַעֲקֹב"**, לנו מורשה ולא להם, כמבואר במסכת סנהדרין.

וישראל העוסק בתורה, בכל עניין שהוא, שכרו גדול יותר מכהן גדול הנכנס לפני ולפנים, שנאמר **"יִקְרָה ה' מִפְּגִינִים"**, ודרשו ^א "מפגיים" כתיב.

"אדם" "האדם" "בני אדם"

א. **"אדם"** – כשנאמר **"אדם"** בלשון חשיבות, הכוונה דווקא לישראל, ולא לשאר אומות, כמו בכתוב **"וְאֶתְּךָ צִאֵן מִרְעִיתֵי אֲדָם אֲתָם"**. אבל כשנאמר בלשון שפלות או בזיון אין הכוונה לישראל, כמו שנאמר על חירם מלך צור, **"וְאֶתְּךָ אֲדָם וְלֹא אֶל-בְּיַד מִתְּלִילֶיךָ"**.

ב. **"האדם"** – כולל את כל האומות, כמו בכתוב, **"וְיִשְׁמְרְתֶם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתֶם הָאֲדָם נְחִי בְּהֶם"**.

ג. **"בני אדם"** – כולל את כל האומות, שכולם בני אדם הראשון, כמו בכתוב, **"וְהֶאֱרָץ נָתַן לִבְנֵי אֲדָם"**.

קיום העולם תלוי בקיום התורה

א. נאמר, **"אם לא בריתי יומם וְלַיְלָה** [כלומר אם לא ברית התורה, שנאמר בה **"אֶלֶּה דְבָרֵי הַבְּרִית"**, שהיא ברית הנוהגת יומם ולילה, כמו שנאמר ליהושע, **"וְהִגִּיתָ בּוּ יוֹמָם וְלַיְלָה"**, אזי] **חֻקוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לא שְׁמַתִּי** [כלומר לא היו מתקיימים שמים וארץ].

ב. [דרשת רבי שמעון בן לקיש], נאמרה ה"א יתירה ביום השישי, **"וַיְהִי עֶרְבַּ וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי"**, ללמד, שכל ברית ששת ימי בראשית תלויה ביום ששי אחר, הוא יום ששי בסיון, שקבלו בו ישראל את התורה. שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית, ואמר, אם ישראל מקבלים את תורתך, מוטב, ואם לאו, אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו. [נדרשה זו אמת, אף לדברי האומרים בשבעה בחודש נתנה תורה, כי אחד בסיון אינו מהמניין, שבו לא נאמר לישראל דבר, מחמת עייפות הדרך. א"י אף לדעת האומרים בשבעה בסיון נתנה תורה, מכל מקום ראויה היתה להינתן בששה בו, אלא שהוסיף משה יום מדעתו, והכל תלוי ביום שבו היתה תורה ראויה להינתן].

ג. [דרשת חזקיה], נאמר **"מִשְׁמַיִם הַשְּׁמַעֲתָ דִין** [מתן תורה. ומתחילה] **אֶרֶץ יִרְאָה** [שמא לא יקבלו ישראל את התורה ותחזור הארץ לתוהו ובוהו. ולבסוף כשקבלה בנעשה ונשמע] **וְשָׁקְטָה"**.

- **"י"מ שקיום העולם תלוי בקיום התורה כל שעה, ואם יפסיקו לקיימה, יחזור העולם לתוהו ובוהו**.

- **"וי"מ שאין קיום העולם תלוי אלא בקבלת ישראל את התורה בהר סיני, אבל אם אחר כך יפסיקו לקיימה, לא יחזור העולם לתוהו ובוהו**.

זמן קיום המצוות וזמן מתן שכרם

נאמר בתורה, **"וְיִשְׁמְרְתָּ אֶת הַמִּצְוָה וְאֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אֶנְכִּי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם"**. וכך דרש רבי יהושע בן לוי

מסכת עבודה זרה פרק ראשון לפני אידיהן דף ג'
את הכתוב: ויושב על כסא רחמים². [ולפי תירוץ אחד בדף ד', בשלוש שעות ראשונות].

ה. **"היום לעשותם"** – ולא למחר לעשותם, כלומר אין קיום מצוות בעולם הבא אלא בעולם הזה.
ג. שלוש שעות שלישיות – הקב"ה יושב וזן את כל העולם כולו, מקרני ראמים [=חיות גדולות] עד ביצי כנים [מין חיה קטנה].
ד. שלוש שעות רביעיות – בזמן שבית המקדש קיים, הקב"ה יושב ומשחק עם לוויתן, שנאמר "לִוְיָתָן זֶה יִצְרָתָ לְשֶׁחֶק בּוֹ"³.
ו"א שחוף מזה גם יושב ומלמד תינוקות של בית רבן שמתו קטנים. [וי"א שמטטרוך היה מלמדם תורה ולא הקב"ה]. ומיום שחרב בית המקדש, אין שחוק לקב"ה, שנאמר, "הַחֲשִׁיתִי מֵעוֹלָם אֲחֵרִישׁ אֶת־אֶפֶק". [ולדברי הכל], הוא יושב ומלמד תינוקות של בית רבן שמתו קטנים, שנאמר, "אֵת מִי יוֹרָה דָעָה וְאֵת מִי יְבִין שְׁמוּעָה [את התינוקות שהם] גְּמוּלֵי מַחְלָב [שמתו קטנים הנגמלים מחלב] עֲתִיקֵי מִשְׁדָּיִם [שסרו עתה מלינוק שדים]"⁴.

סדר לילו של הקב"ה

- ו"א שהסדר בלילה הוא כמו סדר היום.

- ו"א שהוא רוכב על כרוב קל שלו, ושט בשמונה עשר אלף עולמות, שנאמר "רָכַב אֱלֹהִים רֶבְבָתִים [=עשרים אלף] אֲלֵפֵי שָׁנָן [=שני אלפים אינו, כלומר עשרים אלף פחות שני אלפים, שהם שמונה עשר אלף עולמות]"⁵.

- ו"א שהוא יושב ושומע שירה מפי חיות, שנאמר "יוֹמָם יִצְנָה ה' חֶסֶדוֹ [=דן וזן ומלמד תורה] וּבְלַיְלָה שִׁירָה עֲמִי"⁶, [כלומר כך אמר דוד, בלילה שירו של הקב"ה עימי. שאף דוד לא היה מתגמנס, אלא כשינת הסוס, וכל הלילה מתעסק בשירות ותשבחות ובתורה].

דרשות נוספות מהכתוב

"יוֹמָם יִצְנָה ה' חֶסֶדוֹ וּבְלַיְלָה שִׁירָה עֲמִי"

ללשון ראשון אמר ריש לקיש, כל העוסק בתורה בלילה, הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד [=נותן חינו בעיני הבריות] ביום, שנאמר, "יוֹמָם יִצְנָה ה' חֶסֶדוֹ [משום] וּבְלַיְלָה שִׁירָה עֲמִי"⁷.

וללשון שני אמר ריש לקיש, כל העוסק בתורה בעולם הזה

מתי מקבלים גרים

אין מקבלים גרים, אלא בזמן שישראל שפלים, שנאמר "מִי גָר אֶתְךָ [בעניינתך] עֲלֶיךָ פּוֹל [בעשירותיך]"⁸.

אבל בימות המשיח לא יקבלו גרים, וכן לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה, שאינם באים להתגייר אלא משום גדולתם של ישראל.

גרים גרורים שבימות המשיח

רבי יוסי אומר, לעתיד לבא [=בימות המשיח] באים עובדי כוכבים להתגייר, ואף שאין מקבלים אותם, הם נעשים גרים גרורים מעצמם, ומניחים תפילין בראשיהם, תפילין בזרועותיהם, ציצית בבגדיהם, מזוזה בפתחיהם.

כיון שרואים [גרים גרורים אלו] מלחמת גוג ומגוג, שואלים [את העמים הבאים למלחמה], על מי באתם? ועונים להם, "על ה' ועל משיחו".

וכל אחד [מהגרים הגרורים], מנתק מצותו והולך, שנאמר, "וְנִתְקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ [זו מצוות תפילין] וְנִשְׁלַיְכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ [זו מצוות ציצית]"⁹.

והקב"ה יושב ומשחק עליהם, שנאמר, "וַיֵּשֶׁב בְּשָׂמַיִם יִשְׁחַק ה' וְלַעֲגָ לְמוֹ"¹⁰. וללשון אחד אמר, רבי יצחק שאין שחוק לפני הקדוש ברוך הוא [על בריותיו], אלא אותו היום בלבד.

סדר יומו של הקב"ה

אמר רב יהודה אמר רב, שתיים עשרה שעות הוי היום.

א. שלש שעות ראשונות – הקדוש ברוך הוא יושב ועוסק בתורה. [ולפי תירוץ אחד בדף ד', בשלוש שעות שניות].

ב. שלוש שעות שניות – הקב"ה יושב וזן את כל העולם כולו¹¹. כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה, עומד מכסא הדין,

² ו"א שלכן תקנו לומר בקדושת מוסף, "ממקומו הוא יפ", כי סתם מוסף בשלוש שניות הוא בא, ואז יושב וזן, ואנו מתפללים, שיפנה מכסא דין לשבת בכסא רחמים. אולם לדעה השניה, אין לומר ביאור זה, אלא שכך הוא מטבע של תפילה. [תוס'].

³ זה כדעת רבי יוסי, האומר, שאדם נידון בכל יום. אולם לדעת החולקים עליו, אין סדר זה בכל יום, אלא בזמני הדין בלבד.

הדומה ללילה, **הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד** **חבירו, אף בני אדם, אלמלא מוראה של מלכות, כל הגדול בעולם הבא הדומה ליום, שנאמר "יומים יצנה ה' חסדו** **ומחבירו בולע את חבירו.** וכן שנינו, רבי חנינא סגן הכהנים אומר, הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה של מלכות, איש את רעהו חיים בלעו.

עונש הפוסק מדברי תורה

אמר רבי לוי, כל הפוסק מדברי תורה, **ועוסק בדברי שיחה, מאכילים לו גחלי רתמים**, שנאמר "הקטפים [=הפוסקים] מלוח [=מדברים לחים וטובים, והכוונה בזה לפוסקים מדברי תורה, שהם דברים טובים. אין מלוח היינו דברים הנכתבים בלוחות, שהם דברי תורה. והפוסק מהם] עלי שיח [=כלומר לדברי שיחה] ושרש רתמים לחם [=איכילוהו גחלי רתמים].

וכתבו התוס' שזהו דרש הכתוב, אבל פשט הכתוב הוא, בתיאור מעשי העניים, שמדברת בו הפרשה, "הקטפים מלוח [=האוכלים עשבים הנקראים מלוחים] עלי שיח [=תחת האילנות ולא בביתם] ושרש רתמים לחם".

"ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא משל בו"

א. למה נמשלו בני אדם כדגי הים? לומר לך, מה דגים שבים כיון שעולים ליבשה, מיד מתים, אף בני אדם, כיון שפורשים מדברי תורה ומן המצוות, מיד מתים.

ב. דבר אחר, מה דגים שבים, כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים, כך בני אדם, כיון שקדרה עליהם חמה, מיד מתים.

- **י"א שהכוונה לקדירת חמה בעולם הזה**, כמו שאמר רבי חנינא, שכל המיחושים והמכאובים הבאים על האדם, הכל בידי שמים, כלומר גזרת שמים הם, חוץ מצנים [=חולי הבא על ידי צינה וקור] פחים [=חולי הבא על ידי חום], שנאמר, "יצנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם" ואם כן החמה מכאיבה אף בלא גזרת שמים.

- **וי"א שהכוונה לקדירת חמה בעולם הבא**, כמו שאמר רבי שמעון בן לקיש, שאין גיהנם לעתיד לבא, אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה, ומקדיר, רשעים נידונים בה, שנאמר "כי הנה היום בא בער פתגור וקיו כל ימים וכל עשה רשעה קש וקהט אתם היום [=השמש] הבא אמר ה' צבאות אשר לא יעזב להם שרש [בעולם הזה] וענף [לעולם הבא]". וצדיקים מתרפאים בה, שנאמר, "וירחקה לך וראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה" ולא עוד אלא שמתעדנים בה שנאמר "ויצאתם ופשתם [לשון השמנה וריבוי הוא] כעגלי מרבק".

דף ד'

ג. דבר אחר, מה דגים שבים, כל הגדול מחבירו בולע את

שעת כח ושעת רפיון

אמר רב חנינא בר פפא, **על שעת הדין נאמר, "שדי לא מצאנהו שגיא כח"**, כי אם ישגיא בכחו, יתחייבו כולם כליה. **ועל שעת מלחמה נאמר, "גדול אדונינו ורב כח"**, ונאמר **"ימינך ה' נאדרי בכח"**.

חימה של הקב"ה

לדברי רבי חמא ברבי חנינא, **על ישראל אמר הקב"ה, "חמה אין לי". ועל הגויים נאמר, "נקם ה' ובעל חמה"**.

ולדברי רב חנינא בר פפא [ורש"י גרס רב אחא ברבי חנינא], **שניהם נאמרו על ישראל**, וכך אמר הקב"ה, **אף על פי שאני בעל חמה, כמו שנאמר, "נקם ה' ובעל חמה", מכל מקום, על ישראל "חמה אין לי [שכבר נשבעתי מקצוף עליך] מי יתנני [שלא נשבעתי, אהיה] שמי שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד"**.

אבקש להשמיד את כל הגוים

אמר רבי אלכסנדר, נאמר, **"והיה ביום ההוא אבקש"** [בגני של הגוים, כלומר בספר זכרונותיהם, וי"מ במעשיהם, אם יש להם זכות, אפדם, ואם לאו], **"להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלים"**, [ובדין אפקוד עליהם ולא בחמלה].

- **רש"י מפרש, שענין זה הובא כאן, כי הוא מעין מה שאמרו בדף ג, שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו.**

- **ורבינו תם מפרש, שענין זה הובא כאן, כי הוא מעין מה שאמרו לעיל בדף זה, שהקב"ה בעל חמה על הגוים, ולא יחמול עליהם.**

"אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להן שוע"

לדברי רבא, כך אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, כשאני דן את ישראל, "אך לא בעי ישלח יד", כלומר, אין אני דן אותם בדקדוק כמו שאני דן עובדי כוכבים, [שנאמר בהם "ענה ענה [=עיווי עיוות] ענה אשימנה [=כפי שעו אענשם]], כלומר יענשו בדקדוק], **אלא מישראל "אם בפידו להן שוע"** כלומר, **אני נפרע מהם כפי [כניקור] של תרנגולת, כלומר מעט מעט.**

וכעין זה דרש רבי אבא מהכתוב, **"והנכי אפדם [אמרתי לפדותם מעט מעט בממונם בעולם הזה, כדי שיזכו לעולם הבא]**

וְהִפָּה דְּבָרוֹ עָלַי כְּזָבִים".

וכעין זה דרש רב פפי משמיה דרבא מהכתוב, "וְאֲנִי יִשְׁרָתִי

הוא לה', להמית צדיק עם רשע.

[אמרתי ליסרם מעט מעט בעולם הזה, ובוה] חֲזָקִיתִי זְרוּעֹתַם

ב. אבל צדיק שאינו גמור, נענש עם הרשעים, שנאמר,

[לעולם הבא] וְאֵלֵי יִחְשְׁבוּ רָעִי".

"וְהִכְרַתִּי מִמֶּנִּי צְדִיק וְרָשָׁע".

דבר אחר, אפילו אין ישראל עושים מצוה לפני, כי אם מעט,

כפיד [=כניקור] של תרנגולים שמנקרים באשפה, **אני מצרפן**

לחשבון גדול, ומושיעם, שנאמר "אם בְּפִידוֹ [אם יעשו מצוות

מעט כניקור. אני] לְהָךְ שׁוּעַ [=מושיע]".

דבר אחר, בשכר ישראל משוועים [=מבקשים ומתפללים] **לפני,**

אני מושיע אותם.

וכל זה כשיתכן שיקבלו את תוכחתם, אבל אם ודאי לא יקבלו מהם

את התוכחה, אין צריכים להוכיח, כי מוטב שהחוטאים יהיו

שוגגים, ואל יהיו מזידים.

רק אתכם ידעתי ... על כן אפקד עליכם

שאלו המינים, נאמר, "רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי [=אהבתי] מִכָּל

מִשְׁפְּחוֹת הָאָדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם", וכי

מאן דאית ליה סוסיא, ברחמיה מסיק ליה, סוסיא לשון זעם

בארמית, וכוונתם לשאול, וכי מי שיש לו זעם, מעלהו על

אוהבו. וי"ג וכי מאן דאית ליה סוסיא בישא ברחמיה מסיק

ליה, סוסיא לשון סוס הוא, ושאלו בדרך משל, וכי מי שיש לו

סוס שעסקיו רעים, מעלה עליו את אוהבו כדי שימות.

"וְאֵל זַעַם בְּכָל יוֹם"

א. שעת זעמו.

תנא משמיה דרבי מאיר, **בשעה שלישית ביום, כשהמלכים**

קמים, ומניחים כתריהם בראשיהם, ומשתחיים לחמה, מיד

הקב"ה כועס.

ענה להם רבי אבהו, אמשול לכם משל למה הדבר דומה,

לאדם שהלווה לשני בני אדם, אחד אוהבו, ואחד שונאו,

מאוהבו גובה חובו מעט מעט בתשלומים, ומשונאו גובה כל

חובו בבת אחת. כך, **ישראל, נפרע מהם הקב"ה את כל**

עוונותיהם מעט מעט בעולם הזה, כדי שיזכו ליום הדין,

ועובדי כוכבים אינו נפרע מהן כלל בעולם הזה, כדי לטרדם

מן העולם הבא.

ואמימר או רבינא אמרו – "רגע" הוא אחד מ- 53,848^א משעה.

ואמימר או רבינא אמרו – "רגע" כמימריה כלומר כזמן

אמירת המילה "רגע".

אדם גדול שבקי בדברי תנאים ולא בכתובים

רבי אבהו שיבח את רב ספרא בפני המינים, שהוא אדם גדול,

ולכן הניחו לו את המכס שלוש עשרה שנה.

אולם פעם אחת, כששאלו את רב ספרא ביאור הכתוב הנ"ל,

ולא ידע לבאר להם, ציערו אותו.

ג. מי יכול לכוון אותה שעה.

מבואר בגמרא, שאין כל בריה יכולה לכוון אותה שעה, חוץ

מבלעם הרשע, שנאמר בו, "וַיִּדְעַ דְּעַת עֲלִיוֹן", והכוונה בזה,

שידע לכוון את השעה שהקב"ה כועס בה, [ולא שידע כל מה

שבדעת עליון, שהרי אפילו דעת בהמתו לא היה יודע, כפי שיתבאר

בעזה"י להלן]. ואם בלעם היה מקלל את ישראל באותה שעה,

לא היה להם הצלה. [ואף שאין זעמו של הקב"ה אלא רגע. י"מ

שהיה אומר באותו רגע "כלם", והקב"ה הפכו ל"ויתרועת מְלַךְ בּוֹי".

עד שבא רבי אבהו ואמר להם שבאמת, **אף שלא ידע רב**

ספרא לבאר להם את הכתוב הנ"ל, אדם גדול הוא משום

ידיעתו את המשניות, שאין לטרוח לעיין בכתובים, אלא זה

שנצרך להשיב למינים.

^א בספר הישר לרבינו תם מגיה, שצריך לומר אחד מ-13,824, שהחשבון הוא

כך, 24 עונות בשעה, ו-24 עיתים בעונה, ו-24 רגעים בעת. [חידושי הגי' יצחק

אייזיק חבר זצ"ל].

צדיק נענש עם הרשעים

א. צדיק גמור, אינו נענש עם הרשעים, שנאמר, "חֲלָלָה לְךָ

ורבי אליהו מפרש, שאם היה מתחיל את קללתו באותו רגע, היה הבין, שאף זאת אין לעשות. מועיל גם מה שממשיך לאחר מכן].

וזהו שאמר הקב"ה לישראל, "עמי זכר נא מה יעץ בלך מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים [=מאז הייתם בערבות השטים] עד הגלגל [=עד באכם אל הגלגל שהפלתי לפניכם שונאים] למען דעת צדקותי הי", ראו כמה צדקות עשיתי עמכם, שלא כעשיתי עליכם כל אותם הימים, שאם כעשיתי עליכם, לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט.

וזהו שאמר בלעם לבלק, "מה אקב לא קבה א-ל ומה אעזעם לא זעם הי".

ד. מי יכול לעמוד בזעמו.

יחיד שהקב"ה זועם עליו, **אינו יכול לעמוד** בכך, שנאמר, "לפני זעמו מי יעמוד". אבל **הציבור מתקיימים**, אף על פי שהקב"ה זועם, שהרי נאמר, "וְאֵל זַעַם בְּכָל יוֹם", ואף על פי כן, עבר היום, והציבור קיים^א.

בלעם לא היה יודע דעת בהמתו [להשיבה על דבריה]

כאשר ראו שרי בלק את בלעם רוכב על אתון אמרו לו, מדוע אינך רוכב על סוס? אמר להם, שלחתי לרעות באחו. מיד, "ותאמר האתון אל בלעם, הלא אנכי אתנד".

אמר לה, לטעינה בעלמא, כלומר למשא ולא לרכיבה. אמרה לו, "אשר רכבת עלי".

אמר לה, באקראי בעלמא, כלומר שלא בקביעות. אמרה לו, "מעודך עד היום הָזָה", ולא עוד, אלא שאני עושה לה רכיבות ביום, ואישות בלילה, [שנאמר, "ההקפן הספנת", מלשון "ותהי לו ספנת"].

"גם ענוש לצדיק לא טוב"

רבי יהושע בן לוי רצה לקלל אחד שזערו, ולשם כך לקח תרנגול, לראות בכרבותו, מתי שעת זעמו של הקב"ה, ויקלל באותה שעה, אולם כשהגיע אותה שעה, נמנם, והבין מכך, שאין ראוי לעשות כן, שנאמר, "וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו", ונאמר, "גם ענוש לצדיק לא טוב".

- י"ג שאותו אדם שזערו היה גוי, שדינו, "אין מעלים ואין מורידים", כלומר אין מצילים אותו מהסכנה, ואין הורגים אותו בידים. ואם כן לא רצה לקללו שימות, אלא להזיקו בלבד, ולבסוף יליע, איך מתיישב עניין זה, עם מה שנתבאר לעיל, שאם היה הקב"ה כועס בזמן בלעם, לא היה נשאר מהציבור שריד ופליט. והעירוני שאין דומה זעם עם קללה לזעם בלא קללה.

תפילות ראש השנה ביחידות

יש חילוק בין תפילת מוספי כל השנה, לתפילת מוסף של ראש השנה. שכל מוספי השנה, הם שבח וסיפורי מעשה. אבל **מוסף ראש השנה**, יש בו מלכויות וזכרונות ושופרות, וגורם הוא לדקדק בדינו של האדם, ולכן, **אין לאדם להתפלל תפילה זו ביחידות, בשלוש שעות ראשונות של היום**, שאז הוא זמן הדין, אבל בציבור רשאי להתפלל אף בשעה זו, כי זכויות הציבור מרובות, ולא יתחייבו.

ותפילת שחרית [=יוצר] אף שגם בה יש את החשש הנ"ל, **רשאי להתפלל ביחידות בשלוש שעות ראשונות**, כי בשעה זו הציבור מתפללים אותה בכל המקומות, והרי זה כמתפלל עם הציבור, [שלא כתפילת מוסף, שיש שמתפללים אותה רק בצרהים, ואינו נחשב כמתפלל אותה עם הציבור, אלא כשהוא עושה זאת ממש].

ומפרש רבינו תם, שכל האמור כאן לעניין תפילה ביחיד, אין זה אלא שבאופנים המבוארים להיתר, אין תפילתו דחוייה. אבל בכל אופן, אינה נשמעת אלא במקום שהציבור מתפללים בפועל, כמבואר במסכת ברכות.

מתי הקב"ה מדקדק יותר

י"א שבשעה שהקב"ה יושב ודן, אז הוא מדקדק עם בריותיו יותר. [ולדבריהם הוא דן בשלוש שעות ראשונות של היום].

וי"א שבשעה שהקב"ה יושב ועוסק בתורה, אז הוא מדקדק עם בריותיו יותר, כי בתורה נאמר "אָמַת" ואין לעשות בה לפני משורת הדין, [וכן מצינו שיש בה חומרה גדולה, שנאמר לעניין למודה, "אָמַת קָנָה" [=הוצא הוצאות על תלמוד תורה] "וְאֵל תִּמְכֹּר" [=למד לאחרים בחנם], שהוא חומרה, ללמד לאחרים בחינם, וללמוד מהם בשכר]². אבל בדין, [שאינו חומרה כזו], ולא נאמר בו

² העירוני שאין כאן חומרה, כי אין כוונת הכתוב שהלומד ישלם לרב, והרב יטול, כי תרתי דסתרי נהו, אלא הלימוד יהיה בחנם, אבל יוציא הוצאות על הדרך ועל אכילתו, ולא אמרה כאן גמרא שבזמן הלימוד הוא מדקדק יותר, אלא משום שבתורה נאמר "אמת". ומיהו אפשר שהכוונה היא שאם אינו מוצא ללמוד בחינם ילמד בשכר אף על פי שאין הרב הנוטל שכר עושה טוב מכל מקום הלומד יוציא על כך ממון.

אמת, הקב"ה עושה בו לפני משורת הדין. [ולדבריהם, ואמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, **כל העובר עבירה הקב"ה יושב ועוסק בתורה בשלוש שעות ראשונות של היום].**
ליום הדין, שנאמר, "לִלְפָתוּ אַרְחוֹת דְּרַכְּכֶם יַעֲלוּ בְּתֵהוּ
וְיֵאבְדוּ".

דרשות רבי יהושע בן לוי

הדרשה מהכתוב, "אֲשֶׁר אֶנְכִי מְצַוְּנָה הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם", ורבי אלעזר אומר, **קשורה בו ככלב**, שנאמר, "וְלֹא שָׁמַע נְתַבָּרָה בְּדָף ג'".

מה זכו ישראל במתן תורה והפסידו במעשה העגל

אחר מתן תורה נאמר, "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְכַבֵּם זֶה לְהֵם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כֹּל הַיָּמִים לְמַעַן יֵיטֵב לְהֵם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם". ונחלקו חכמים, מהי הטובה הזו, שעמדו לזכות בה, [והפסידוה במעשה העגל].

לדעת תנא אחד – אי אפשר שהיו זוכים לחיות לעולם, ושלא ישלוט בהם מלאך המוות, כי כבר נגזרה גזרה, [וְיִנְאֵל יַעֲרַף תְּשׁוּבָה], אלא שהיו זוכים לכך, **שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם**. ומה שנאמר שעל ידי מעשה העגל הפסידו, ומעתה, "אֲכֹן כְּאֲדָם תִּמּוּתוּן", אין הכוונה שקודם לכן היו חיים לעולם, ועתה ימותו, אלא שקודם לכן היו **עשירים לעולם, ועתה משחטאו, ישלטו בהם שונאיהם**, המכלים את ממונם כל היום, וייענו, ועני נחשב כמת, [כפי שיתבאר בעזה"י להלן].

ולדעת רבי יוסי – במתן תורה זכו ישראל, **שלא ישלוט בהם מלאך המוות, והיו חיים לעולם כמלאכים**, שנאמר, "אֲנִי אֲמַרְתִּי אֲלֵיכֶם אֲתֶם וּבְנֵי עֲלִיוֹן כְּלֶכֶם", [וכל הפרשיות שדברו בדברים הבאים מחמת מיתה, כפרשת יבוס ונחלה, לא נאמרו אלא על תנאי, כלומר אם יחטאו ויתחייבו מיתה], **ומשחטאו, הפסידו זאת**, שנאמר "אֲכֹן כְּאֲדָם תִּמּוּתוּן וְכֹאֲחַד הַשָּׂרִים תִּפְלוּ".

ולפי דברי רבי יוסי אלו אמר ריש לקיש, בואו ונחזיק טובה לאבותינו שעשו את העגל, שאילו לא חטאו, הרי אנו כמי שלא באנו לעולם, לפי שהם חיים לעולם, וכל זמן שהם קיימים, אין אנו חשובים כלום.

ומכל מקום, גם לדעת האומרים, שבמתן תורה זכו לחיות לעולם כמלאכים, לא היו לגמרי כמלאכים שאינם מולידים, אלא היו מולידים, ושתי ראיות לכך מהכתובים:

^א קשר זה אינו קשר ממש, על ידי שלשלת, אלא הוא קשר נפשי, כמו שהכלב כרוך ומתחכך באדון תמיד, כך העבירה כרוכה ומתכחכת בחוטא תמיד ולעולם צמודה אליו.

ועוד אמר רבי יהושע בן לוי, **כל מצות שישראל עושים בעולם הזה, באות ומעידות אותם לעולם הבא**, שנאמר "וְיִתְנוּ עֲדִיקָם וְיִצְדְּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיִאֱמְרוּ אָמֵן", [ודרשה זו נתבארה כבר בדף ב].

עוד אמר רבי יהושע בן לוי, **כל מצות שישראל עושים בעולם הזה, באות וטורפות אותם לעובדי כוכבים לעולם הבא על פניהם**, שנאמר, "וּשְׁמַרְתֶּם וְעִשִּׂיתֶם כִּי הוּא חֻקְמִתְכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים".

לתת פתחון פה לבעלי תשובה

דוד אמר, "וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי", כלומר יצר הרע חלל [מת] בקרבי, ואין לו כח לשלוט עלי. ואם כן, **לא היה דוד ראוי להיכשל במעשה בת שבע, וגזרת מלך היתה שנכשל, כדי לתת פתחון פה לבעלי תשובה, שאם יאמר החוטא, לא אשוב, כי לא יקבלני, אומרים לו, צא ולמד ממעשה בת שבע, שקיבלו את תשובת דוד, וגם אותו יקבלו**. וזהו שאמר הכתוב "נָאֵם דָּוִד בֶּן יִשָּׁי וְנָאֵם הַגִּבֹּר הַקָּס עַל" [=שהקים עולה של תשובה].

ועל ישראל בזמן מתן תורה נאמר, "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְכַבֵּם זֶה לְהֵם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כֹּל הַיָּמִים", כלומר היו שלמים ביראתם. ואם כן, **לא היו ישראל ראויים להיכשל במעשה העגל, וגזרת מלך היתה שנכשלו, לתת פתחון פה לשבים, שילמדו ממה שקבלו את ישראל בתשובה, שגם אותם יקבלו**.

דף ה'

והיה צורך בשני מעשים אלו, ללמד, שאפילו את תשובת היחיד מקבלים. וללמד, שאפילו על חטא מפורסם של הרבים, מועילה תשובה.

מצווה אחת ועברה אחת

אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, **כל העושה מצווה אחת בעולם הזה, מקדמתו, והולכת לפניו לעולם הבא, שנאמר, "וְהִלַּךְ לְפָנָי צְדָקָתְךָ כְּבוֹד ה' יִאֲסֹפֶנְךָ"**.

א. נאמר בתורה "זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם", ללמד, שהראה לו

הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון, דור דור ודורשיו, דור דור וחמיו, דור דור ופרנסיו, וכיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא, שמח בתורתו, ונתעצב במיתתו, אמר, "וְלִי מָה יִקְרוּ רַעֲיָן אֶל מָה עֲצָמוּ רְאִשֵׁיהֶם". ואם כן, לא יתכן שלא היה בא דורו של רבי עקיבא לעולם.

כפויי טובה בני כפויי טובה

משה הוכיח את ישראל ואמר להם כפויי טובה [שאינם מכירים להחזיק טובה לבעלים] בני כפויי טובה.

כפויי טובה – שהקב"ה הוריד להם מן, שהיה נבלע באברים, וטובה גדולה היא להם, שלא היו צריכים להיפנות ולצאת חוץ למחנה שהיה שלוש פרסאות. והם כפרו בטובה, "וַיִּדְבֹּר הָעַם בְּאִקְוִים וּבְמִשְׁפָּה לְמָה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְמוֹת בְּמִדְבָּר כִּי אֵין לָחֶם וְאֵין מַיִם וְנִפְשָׁנוּ קָצָה בְּלָחֶם הַקֶּלֶקֶל", שקראו למן לחם קלוקל.

בני אדם הראשון שהיה כפוי טובה – הקב"ה נתן לו את האשה עזר כנגדו. והוא הזכיר את המתנה בלשון גנאי, ותלה בה הקלקלה, שנאמר, "וַיֹּאמֶר הָאֱדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נִתְּנָה עִמָּדִי הוּא נִתְּנָה לִי מִן הָעֵץ וְאֶכְלֶה".

היה להם לומר "תן אתה"

בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל, "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים לְמַעַן יִיטֵב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם", היה להם לבקש מהקב"ה, "תן אתה שיהיה לבבנו כן כל הימים".

אולם מחמת שהיו כפויי טובה, לא אמרו כן, שאם היו אומרים כן, ומקבלים בקשתם, היו צריכים להחזיק על כך טובה לקב"ה, ולא רצו להיות מחזיקים לו טובה.

ולאחר ארבעים שנה, כשהיו בערבות מואב, הוכיח משה את ישראל על כך:

רש"י מפרש – שהסיבה שלא הוכיח אותם עד אז, כי אין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה, ורק אז הבין משה, שזה מה שהקב"ה רצה שיבקשו. [ודווקא הוא שלא היה צריך לכך, לא הבין מיד, אבל הם שהוצרכו לכך משעה שחטאו בעגל ובמרגלים, היה עליהם להבין מיד, שיש להם לבקש זאת, ולכן הוכיח אותם, שמשום כפיות טובה שבהם לא הבינו].

ור"י מפרש – שמשעה הבין זאת מיד, אלא שהמתין לישראל עד סוף ארבעים שנה, שיעמדו על דעת קונם, ורק משעברו ארבעים שנה, ולא בקשו, הבין שלא בקשו מחמת כפיות טובה שבהם והוכיחם.

ב. נאמר "כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב" [לאחר את זמן הגאולה] וְלֹא לְנֶצַח אֶקְצוּף [מלגאול] כִּי רוּחַ מְלַפְנִי יַעֲטוּף [=יאחר] וּנְשָׁמוֹת אָנִי עֲשִׂיתִי, ומכאן יש ללמד, שהסיבה שכן דוד מתאחר, היא משום שעוד לא באו לעולם כל הנשמות שנבראו, [=אין בן דוד בא, עד שיכלו כל נשמות שבגוף]², [רש"י מפרש, ש"רוח ... ונשמות" עניין אחד הוא, כלומר הנשמות שבגוף הם גורמים לאיחור. ותוסי מפרשים, ש"רוח" הוא המשיח, והטעם שהוא מאחר, הם הנשמות שעודם בגוף]. ואם כן, לא יתכן שהיו מפסיקים ללדת בזמן מתן תורה, כי אז עוד לא באו לעולם כל הנשמות שנבראו. [ולא היו יכולות ללכות על ידי הגויים שהיו מולידים כי נשמות של ישראל ושל עובדי כוכבים אינן בגוף אחד].

ארבעה [חיים] נחשבים כמתים

א. עני. שנאמר למשה במדין, "לֵךְ שָׁב מִצְרַיִם כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ", ולפי פשוטו של מקרא, הכוונה לפרעה, שנאמר, "וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם", אבל חכמים דרשוהו על דתן ואבירם, ובאמת לא מתו, אלא רק ירדו מנכסיהם.

ב. סומא. שנאמר, "בְּמַחְשָׁכִים הוֹשִׁיבֵנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם".

ג. מצורע. שנאמר בבקשת אהרן על צרעת מרים, "אֶל נָא תְּהִי כְּמֵת".

ד. מי שאין לו בנים. שנאמר, "הֲבָה לִי בָנִים וְאִם אֵין מִתְּהָ אֶנְכִּי".

הקב"ה מבקש מישראל שיקיימו

את התורה כדי שיוכל לתת שכרה

א. נאמר "אִם [לשון תחנונים הוא] בְּחֻקֹּתַי תֵּלְכוּ וְאֶת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם [ואז] וְנִתְּתִי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנִתְּנָה הָאָרֶץ יְבוּלָה וְנֵעַץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיּוֹ ...".

ב. ונאמר "לו [הלוואי] עָמִי שִׁמְעֵ לִי יִשְׂרָאֵל בְּדַרְכֵי יְהִלְכוּ

¹ אוצר יש ושמו גוף, ומבראשית נוצרו כל הנשמות העתידות להולד, ונתנם לשם. [רש"י].

² והא דאמר במסכת שבת, עתידה אשה שתלד בכל יום לימות המשיח, שמא יהיה גוף חדש ונשמות חדשות.

הכל מודים שצריך להיות בו "לכם", כלומר לשמחת הגוף. (ד) **יום טוב של ראש השנה** – כדי שיהיה סימן יפה לכל השנה.

- ומתוך פירוש רש"י מבואר, שרק בערב ראש השנה קונים את הבהמות לאכילה, אבל בשלושת הפרקים האחרים קונים אותם לצורך הקרבה. (א) ביום טוב אחרון של חג – מפני שהוא יום השלמה אחרון להבאת החגיגה. (ב) ערב פסח – מפני הבאת פסחים. (ג) עצרת – משום שלמי חגיגה ועולת ראיה. אולם מסתבר, שפירש כן, רק לפי קושיית הגמרא, אבל במסקנה, מפורש בגמרא, שבכל הפרקים הללו קונים את הבהמות לאכילה.

ולדעת רבי יוסי הגלילי, בגליל ישנו פרק נוסף שקונים בו בהמות לשחיטה בו ביום, ודינו כנ"ל, **והוא ערב יום הכפורים**, שבגליל היו מרבים בו באכילת בהמות, משום שיש מצווה לאכול בערב יום הכפורים. [אבל בשאר מקומות, היו מרבים באכילת עופות ודגים ודברים קלים, ולא בבהמות].

אחר כמה שנים יורד אדם לסוף דעת רבו

אמר רבה, שמע מינה, לא קאי איניש אדעתיה דרביה [=אין אדם עומד על סוף דעת רבו ותבונתו] **עד ארבעין שנין**.

העוסקים בתורה ומצוות יצאם מסור בידם

דרש רבי יוחנן משום רבי בנאה, **אשריהם ישראל, בזמן שעוסקים בתורה ובגמילות חסדים, יצאם מסור בידם**, ואין הם מסורים ביד יצאם, שנאמר, "אֲשֶׁר־יִכֶּם זָרְעִי" [=עוסקים בצדקה וחסד, כמו שנאמר "זָרְעוּ לָכֶם לְצִדְקָה קָצְרוּ לְפִי חֶסֶד"] "על כָּל מַיִם" [=עוסקים בתורה, כמו שנאמר, "הוֹי כָּל צָמָא לְכוּ לְמַיִם"] "מִשְׁלַחֵי" [=מגרשי] "רְגֵל" [=יצא הרע הנקרא "הלך"].

וסוף הפסוק "הַשֹּׁרֵר וְהַמְמוֹר", דרשו תנא דבי אליהו, **לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה, כשור לעול, וכחמור למשאו**.

בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה

צריך להודיע אם מכר את אמה או את בתה

כמה זמן אדם מקדים לקנות בהמה שצריך לשוחטה

א. כל הקונה בהמה לצורך אכילה – אינו מקדים לקנותה, אלא ביום שצריך לה, קונה אותה.

ב. גוי הקונה בהמה לצורך הקרבה – [לדעת התנא של משנתנו] **מקדים** לקנותה **שלושה ימים** קודם זמן ההקרבה, כי צריך לבודקה שתהא ראויה להקרבה, ולא תיפסל על ידי חסרון אבר. [אבל אין צריך להקדים יותר, כי אצל הגוים אין שאר מומים פוסלים להקרבה אלא רק חסרון אבר].

ג. **ישראל הקונה בהמה לצורך הקרבה** – צריך להקדים יותר, כדי, לבודקה שאין בה שום מום [שכן כל המומים פוסלים את הבהמה, ואפילו דוקין שבעין]. **לדעת תנא קמא, מקדימים** לקנותה **שלושים יום** קודם זמן ההקרבה. **ולדעת רבן שמעון בן גמליאל, מקדימים** לקנותה **שבעים יום** קודם זמן ההקרבה.

מחוסר אבר אסור לבן נח

הבא להקריב קרבן בבית המקדש, אינו מקריב אלא בהמה תמימה, שאין בה כל מום, ואפילו אם הוא בן נח, שנאמר בענין איסור הקרבת בעלי מומים, "וימנע בן נכר לא תקריבו את לחם אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל אֵלֶּה כִּי מִשְׁחָתָם בָּהֶם מוֹם בָּם לֹא יִרְצוּ לָכֶם".

וכשבן נח מקריב בבמה שלו, מותר לו להקריב בעלי מומים, אבל אסור להקריב בהמה שחסר בה אבר, שנאמר לנח, "ומכל הַחַי מִכָּל בְּשָׂר שְׁנִיִּים מִכָּל תְּבִיאָה אֶל הַתְּבִיָּה", ללמד שיביא רק בהמות שיש חיות בכלן, ואין בהם חסרון אבר. ועל

ישנם מספר זמנים בשנה, שהכל קונים בהם בהמות לשוחטם בו ביום, ומאחר שאסור לשחוט ביום אחד אם ובתה, [שנאמר, "וְשֹׁר או שֶׁה אֲתוֹ וְאֵת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד"], **המוכר בהמה בימים אלו, ובא אחר כך למכור את אמה או את בתה, צריך להודיע לקונה השני, שכבר מכר את בתה או את אמה של זו, וודאי תשחט באותו יום, ולכן הקונה השני לא יוכל לשחוט את בהמתו ביום הקנייה.**

לדעת תנא קמא, בארבעה פרקים בשנה הדין כן. (א) ערב יום טוב אחרון של חג [=ערב שמיני עצרת]. **(ב) ערב יום טוב הראשון של פסח. (ג) ערב עצרת** [=ערב שבעות]. **(ד) ערב ראש השנה.**

- **מתוך הפירוש הראשון בתוס' משמע, שטעם כל הזמנים הללו שווה, והוא שהם ימים טובים, ובהגיע ימים טובים מרבים בסעודה, ולכן מי שקונה בערב יום טוב, ודאי ישחט בו ביום, וכל הימים הטובים רגילים לקנות בהם בהמות לאכילה קודם כניסתם, כי בכניסתם מרבים בסעודה, חוץ מחג הסוכות, שבכניסתו טרודים במצוות לולב וסוכה, ואין פנאי להרבות בסעודה אלא ביום טוב אחרון שבו.**

- **ולפי הפירוש השני בתוס', טעם ריבוי הסעודה בפרקים אלו אינו משום שאלו ימים טובים, אלא יש בכל אחד מהם טעם גדול להרבות בו בסעודה. (א) יום טוב אחרון של חג – מפני שהוא רגל בפני עצמו, וקרבתו שבו כנגד ישראל. (ב) יום טוב ראשון של פסח – מפני שהוא יום גאולה. (ג) יום טוב של עצרת – משום שבעצרת**

כרחך, הטעם לכך שיביא בהמות כאלו בלבד אינו משום קיום העולם שכן גם בבהמות שחסר בהם אבר היה קיום והמשך אלא ודאי הטעם לכך הוא, משום שסופו להקריב מהטהורות, ואם כן למדנו מכאן שאינו רשאי להקריב מחוסר אבר.

ישראל מומר

והתבאר התוס', שישאל מומר לעבודה זרה, דינו כישאל גמור, לכל איסורים שבתורה, והנותן לו דבר האסור לישראל, עובר משום "ולפני עור לא תתן מכש"ל".

הטעם שאסור לשאת ולתת עם הגויים בזמן אידיהן
בגמרא יש ספק, האם טעם האיסור הוא משום "הרווחה", או משום, "ולפני עור לא תתן מכש"ל".

שיטת רש"י [לפנינו]

משום "הרווחה" – כשיש במשא ומתן הזה רווח לגוי, הוא ילך ויודה על כך לעבודה זרה ביום אידו, ונמצא מזכיר שם עבודה זרה על ידי הישראל, ובכך עבר הישראל על הכתוב, "וְשֵׁם אֱלֹהֵי אֲחֵרִים לֹא תִזְכְּרוּ לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ". ועניין זה יתכן בהתקיים שני תנאים. (א) התנאי הראשון [מבואר בדף י"ב והוא], שיהיה במקח וממכר הזה שמחה לגוי, על פי הכללים הבאים, לוקח לעולם שמח במקחו, שהרי רוצה לקנות, ולכן אסור למכור לגוי כל דבר (שיהיה אצלו עד יום אידו). ומכור דבר שאינו מתקיים שמח, שלא נותר בידו דבר ההולך לאיבוד, ולכן אסור לקנות מהגוי דבר שאינו מתקיים. אבל המוכר דבר המתקיים, עצב הוא, על שנאלץ למכור, ולכן מותר לקנות מהגוי דבר המתקיים. (ב) התנאי השני הוא, שיהיה העניין המשמח אצל הגוי עד יום אידו, שעל ידי כך הולך ומודה לעבודה זרה על כך באותו יום, ולכן מותר למכור לו דבר שאינו מתקיים, אף על פי שיש לו שמחה מהמקח. היוצא משני תנאים אלו, שלפי הטעם הזה, אסור למכור לו כל דבר המתקיים, ואסור לקנות ממנו דבר שאינו מתקיים.

משום "ולפני עור לא תתן מכש"ל" – כשאין לגוי מה להקריב לעבודה זרה, ואינו יכול להשיגו במקום אחר, המוכר לו, מכשילו באיסור עבודה זרה, האסור לבני נח, [כמבואר במסכת סנהדרין], ועובר בכך על הכתוב, "ולפני עור לא תתן מכש"ל". ואף שאין הטעם הזה, אלא בדבר הראוי להקרבה, מבואר [בדף י"ב], שאסרו חכמים למכור לגוי כל דבר [המתקיים עד יום אידו], גזרה שמא יבואו למכור לו תקרובת לעבודה זרה². ומכל מקום לפי הטעם הזה, רק גוי שאין לו

² לא נתבאר כאן בדברי רש"י, האם לטעם זה יש איסור לקנות מהגוי. והתוס'

ואיסור זה אינו נמנה בין שבע מצוות בני נח, כי הוא נחשב מצוות עשה, [הבא שלמה], ולא נמנו בשבע מצוותיו, אלא מצוות לא תעשה. [ואף היום, כשבני נח עובדים עבודה זרה, אינם מקריבים לה מחוסר אבר, כי הם מקריבים קרבנותיהם לעבודה זרה, כמו שהיו אבותיהם מקריבים לשמים].

דף ו'

בהמות שלא הכניס נח לתיבה

א. מהכתוב "וימקל ה' – יש ללמוד שלא הביא בהמות שחסר בהן אבר [והטעם לכך משום שאסורות להקרבה] כמבואר לעיל.

ב. מהכתוב "לחיות זרע" – יש ללמוד שלא הביא בהמות זקנות וסריסות, שאינן ראויות להביא זרע. ולדעת האומרים טריפה אינה יולדת, יש ללמוד מכאן, שגם טריפות לא הביא.

ג. ומהכתוב "להחיות אפך" – לדעת האומרים טריפה הכתוב הזה מלמד, שאף על פי שהיא יולדת, לא יביא טריפה², כי אין להביא אלא את הדומה לנח, והוא לא היה טריפה. ולדעת האומרים טריפה אינה יולדת, אין צריך את הכתוב הזה ללמד שלא הביא טריפה, והכתוב הזה בא ללמד, שיהיו הבהמות טפלות לנח, שחיו קודמים לחייהן.

בדף ז' יתבאר בעזה"י כמה ימים נאסרים עם ימי אידיהן

"ולפני עור לא תתן מכש"ל"

כוונת הכתוב הזה, שלא לתת מכשול עבירה ביד הבא לחטוא. כגון שלא להושיט כוס יין לנזיר, האסור ביה. ושלא להושיט אבר מן החי לבני נח, האסורים באבר מן החי.

וכל זה כשהבא לחטוא אינו יכול לחטוא בלא סיועו של זה, כגון שהוא עצמו אינו יכול להגיע ליה, אבל אם הוא יכול להגיע לאיסור בעצמו, אין זו הכשלה כשמושיטים לו אותו.

והתבאר התוס' שהמבקש שיושיטו לו דבר האסור לו, אם אין טעם

² וכל שכן שהיא חיה אלא שהיא חולה כל ימיה ומתמעטת והולכת. [תוס'].

ב אנכי מסתפק אי מעטא דטרפה למסקנה הוא לפסול קרבן או לקיום העולם ולצוותא... [רש"י].

